

Lenkai ir baltarusiai¹

Vytautas Žukauskas

I.

Kiek mūsų, lenkų, prisipažįstančių savo lenkų tautybę, gyvena Lietuvoje ir Rusijoje? Ar visi tie lenkai iš tikrųjų savo kilmę sieja su lenkų tautybe, ar yra sulenkinti lietuviai ar rusai? Senesnės kunigaikščių ir šlėktų šeimos Lietuvoje ir Rusijoje nepriskyrė savęs prie lenkų tautybės žmonių, tačiau nuo Lietuvos ir Rusijos prijungimo prie Lenkijos Respublikos palaipsniui perėmė lenkų kalbą ir kultūrą. Vėliau šiuose prijungtuose kraštuose įvykdyta lenkų kolonizacija padarė tam tikrą visuomenės pažangą, tačiau ne tokiais tempais, kokiais reikėtų. Pagal statistinius duomenis (nuo 1897 metų² lenkų, t.y. lenkiškai kalbančių piliečių, skaičius pasiekė beveik 722 tūkst. žmonių šešiose šiaurės vakarų gubernijose. Tai sudaro maždaug 1/10 Baltarusijos gyventojų, 1/3 Lietuvos ir šiek tiek daugiau nei 1/3 žydų šiose šešiose gubernijose. Reikia pabrėžti, kad beveik visa vadinamoji smulkioji bajorija, kuri įsikūrė Baltarusijoje, lenkiškai nekalbėjo, tačiau išpažino katalikų tikėjimą. Ši smulkioji bajorija buvo labai žemo lygio ir taip pat silpnai bei abejingai pasisakė dėl visko, kas buvo susiję su lenkų tautybe. Ši smulkioji bajorija tikriausiai buvo priskirta prie Baltarusijos teritorijoje gyvenančių lenkų. Sunku dabar sužinoti, ar baltarusiai katalikai valstiečiai taip pat buvo įtraukti į lenkų tautybės žmonių, gyvenančių šiose šešiose gubernijose, statistinius duomenis. Žodžiu, lenkai kaip visuomenė, sudaro didelę mažumą ne tik vietinių gyventojų atžvilgiu, tačiau taip pat ir šioje šalyje įsikūrusių žydų atžvilgiu. Kokį vaidmenį jie vaidino ir, ar jie galėjo save priskirti prie vietinių gyventojų - lietuvių ar baltarusių, ar prie apgyvendintų Lietuvoje ir Rusijoje kitataučių? Nuo atsakymo į anksčiau nurodytą klausimą priklausys mūsų ir nacionalinės lenkų tautos besąlygiškai svarbi padėtis ir politinė ateitis Lietuvos ir Rusijos provincijose. Kitais žodžiais tariant, ar mes esame lenkų kilmės Lenkijos patriotai, ar mes esame vietinės kilmės, t.y. lietuviai arba baltarusiai, tik kalbantys lenkiškai? Aš užduodu šį, mano manymu, aiškų ir kategorišką klausimą be jokių išlygų

¹ Išversta iš: Żukowski, Witold (1907). *Polacy i Białorusini*. Wilno.

² P.: Bukowski, Józef (1907). "Ilu nas jest na Litwie". *Kurjer Litewski*, 15(28).02.1907. – *Autoriaus pastaba*.

ir išsisukinėjimų. Ir atsakymas į tokį klausimą taip pat turi būti tvirtas ir kategoriškas: taip arba ne.

Mogiliovo gubernijoje lenkai sudaro vos 2 % visų gyventojų (iki 20 tūkstančių) su sąlyga, kad į šį skaičių yra įskaičiuojami katalikų tikėjimą išpažįstantys gyventojai, kuriais dažniausiai būna smulkioji bajorija. Tuo tarpu, ji beveik nekalba lenkiškai. Visi likusieji vartojantieji lenkų kalbą dažniausiai yra priskiriami prie turtingesnių žemvaldžių arba prie nedidelės grupės miestuose gyvenančios inteligentijos. Mūsų krašto kultūros ir tautos jėgą pagrįdę sudaro tik žemių savininkai. Jeigu šis žemių savininkų luomas arba žemvaldžiai, kaip juos dar vadina, išnyks, tai pas mus taip pat išnyks ir lenkiškumo elementas kartu su savo aukštesniąja kultūra. Tada šalį iš karto užvaldys kitataučiai ir tai greičiausiai bus žydai.

Tokia kova jau prasidėjusi ir žydai įstoja į rusų revoliucionierių bei socialistinių partijų gretas ir apsimeta, kad nenori eiti koja kojon su žmonėmis prieš žemių savininkus ir lenkų piliečius. Aš nesu antisemitas arba priešiškas nusistatęs žydų atžvilgiu, nes vadovaujuosi lygybės ir laisvės principais visiems be išimčių, tačiau tokie žydų poelgiai lenkų piliečių atžvilgiu apskritai mane gąsdina ir užplūsta ypač gilus liūdesys ir susirūpinimas. Kas nugalės šioje kovoje, o kas bus pralaimėjusiuoju?

Lenkijos Karalystėje vykstant laisviesiems rinkimams į Dūmą,³ žydai iš pradžių užėmė priešišką poziciją visos šalies lenkų tautybės žmonių atžvilgiu. Lietuvoje ir Rusijoje, beveik visur, kur tik to reikalavo jų interesai, žydai buvo prieš mūsų žemvaldžius. Jie jungėsi prie antilenkiškų judėjimų visada po laisvės ir demokratijos gaubtu!

Jeigu taip atsitiks, kad mūsų šalyje žlugs ir bus sunaikintas lenkiškumo elementas, žydai kaip situacijos ponai, savo sumanumo, inteligencijos ir pinigų dėka tikrai sugebės pasinaudoti tuo laimėjimu ir į savo globą paims vietinius neišsilavinusius gyventojus bei iš to turės daugiausiai naudos sau. Bet ar tai ilgai truks?

Lenkijos Karalystėje to neįvyks, nes Lenkijos žmonės jiems tikrai nepasiduos. Tokia padėtis gali sukelti baisų pilietinį karą, iš kurio žydai tikrai neišeis nugalėtojais. Kas dėl situacijos Lietuvoje ir Rusijoje, tai šotis kol kas vandenį nešioja, tačiau žydai netrukus galės stipriai atgailauti, nes

³ Turima omenyje laikotarpis po 1905-1907 m. revoliucijos pradžios, kai Rusijos caras Nikolajus II buvo priverstas sušvelninti šalies politinį režimą ir padaryti tam tikrų nuolaidų demokratiniam judėjimams. Be to, 1905 m. rugpjūčio 6 d. buvo išleistas caro Manifestas dėl Valstybės Dūmos įsteigimo su patariamosiomis funkcijomis. 1905 m. spalio 17 d. Manifestu buvo nustatyta, kad be Dūmos sutikimo Rusijos imperijoje negalėjo būti priimtas nei vienas įstatymas, t.y. Dūma tapo visateisiu teisėkūrą atstovaujančiu organu. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

tie patys lietuviai ir baltarusiai jau dabar supranta esamą padėtį ir jaučiasi turintys jėgos. Jie neleis, kad žydai juos už nosies vedžiotų ir jau dabar žydus iš jų užimamų pozicijų meta lauk. Todėl mes turime nemiegoti ir mūsų piliečiai privalo, jeigu nenori sužlugti, dabar pat apsiginkluoti, užimti gynybines pozicijas, nepulti, tačiau laikytis gynybinės pozicijos visada būti pasiruošusiais atlaikyti puolimą, kuris iš tikrųjų jau prasidėjęs iš skirtingų pusių palei visas linijas.

II.

Labai svarbus klausimas, kurį iš pradžių reikia išspręsti yra toks. Kaip turi atsakyti kiekvienas iš mūsų, kuris gimė Rusijoje, kai jam bus užduotas klausimas: ar esate lenkas, ar baltarusis? Kai kurie iš mūsų, o gal net daugelis iš mūsų, atsakys, kad ir vienas, ir kitas. Bet ką tai reiškia vienu metu priklausyti dviems tautoms ir ar tai įmanomas dalykas? Tikrai įmanomas. Prašau imti pavyzdį iš Šveicarijos, kurią sudaro trijų tautybių gyventojai. Taip, tai tiesa, bet ar yra iš tikrųjų tokia Šveicarijos pilietybė?

Lenkijos Respublika, panašiai kaip Šveicarija, buvo sudaryta iš Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos, tačiau kiekviena iš jų sudaro atskirą šalį su skirtingų tautybių piliečiais. Lenkas, gimęs ir nuo senų laikų gyvenantis Amerikoje, gali laikyti save lenku, kalbėti lenkiškai, laikyti Ameriką savo antrąja tėvyne, tačiau, pagal kilmę savo gimtąją šalimi jis turi laikyti, visų pirmą, Lenkiją. Įdomus dalykas, kad mus, gyvenančius Karalystės „užgrobtose kraštuose“⁴ ir kitose šalyse, vadina lietuviais, baltarusiais, ukrainiečiais, tačiau vietiniai gyventojai ir mes patys save laikome tik lenkais Lietuvoje arba Rusijoje!

Rasti išeiti iš šio užburto rato mums yra labai sunku ir, galiausiai, kokios tautybės žmonėmis turime save laikyti?

Rinkimai į pirmąją ir antrąją valstybinę Dūmą yra geriausias to pavyzdys. Beveik niekada nepasisakydavome, kad esame lenkų kandidatai, bet, kad esame žemių savininkai arba piliečiai, priklausantys vienam arba kitam judėjimui, arba politinei partijai.

Tuo tarpu Rusijos piliečiai ir žemių savininkai, gyvenantys vakarinėse teritorijose, atvirai pripažįsta, kad yra rusų tautybės. Rusų stačiatikius jie laiko kaip atskilusius nuo bendros Rusijos genties, todėl mūsų šalį laiko

⁴ „Užgrobtais kraštais“ lenkai, o kartais ir kiti buvusios Abiejų Tautų Respublikos atstovai, XIX a. pab. – XX a. pradž. vadino žemes, kurios įėjo į Rusijos imperijos sudėtį po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo ir nebuvo įtrauktos į Lenkijos Karalystės, kuri 1815 m. buvo sukurta Rusijos institucijų, sudėtį. – *Mokslinio redaktorius pastaba.*

kaip neatsiejamą Rusijos valstybės dalį. Jie jaučia tvirtą žemę po kojomis ir gali lengviau skelbti savo grynai rusišką propagandą. Taip pat vyriausybinei valdžiai padeda vietinius gyventojus surusinti ir atplėšti nuo Lenkijos įtakos. Vyriausybės projektas atskirti Chelmo žemes nuo Lenkijos Kongreso karalystės žemių⁵ kaip tik yra rusų nacionalistų⁶ darbas. Paskutiniai rinkimai į Dūmą Baltarusijos, Volynės, Ukrainos ir Minsko gubernijų teritorijose davė neigiamą rezultatą, sukėlė antinacionališkumo nuotaikas ir priešišumą lenkiškam elementui, kaip tik šių rusų aktyvistų dėka.

Kaip tik dėl šių priežasčių ir pasireiškia esminis skirtumas tarp mūsų ir rusų, todėl ir toliau esant šiose teritorijose tokioms aplinkybėms, tai reikš mūsų baisią ir beviltišką situaciją. Pajėgos čia yra nevienodos, todėl, atsižvelgiant į konstitucinių laisvių ir tautų lygybės principus, mūsų šalyje kova bus sunkesnė ir nuožmesnė. Pasiiekti konkretų rezultatą mums bus sunku ir sudėtinga.

Lietuvoje ir Žemaitijoje situacija iš esmės yra kitokia. Lietuvos gyventojai, kurie suprato kokia padėtis dabar yra šalyje, jau pakilo ir iškabino savo nacionalinę vėliavą. „Lietuvą lietuviams“ skelbia Lietuvos patriotai, jiems nereikia svetimoms globos taip pat ir svetimoms valdžios - nei lenkų, nei rusų, nes jie patys gali susitvarkyti. Tai yra labai gražu, bet duokite gyventi Lietuvoje ir kitų tautybių žmonėms, tame tarpe ir lenkams, kurie niekuo nenusikalto lietuviams ir nieko blogo nelinki. Juk lenkai iš Lenkijos lietuvių neišvaro. Tokius pačius lozungus jau kelis metus skelbia Galicijos rusai, kurie nori iš savo žemės išvaryti ir lenkų piliečius...už Sano!⁷ Ar mes dabar

⁵ Lenkijos Kongreso karalystės žemėmis lenkų žurnalistas vadina etnografines lenkų teritorijas, kurios buvo prijungtos prie Rusijos imperijos pagal 1815 m. Vienos kongresą. Šioje teritorijoje buvo sukurta Lenkijos Karalystė (nors dažnai buvo vadinama kitais pavadinimais), kuri realiai egzistavo iki šių žemių vokiečių okupacijos 1915 m. XX a. pradžioje Rusijos vyriausybėje atsirado projektas atskirti nuo Lenkijos Karalystės gubernijų teritorijas su centru mieste Chelme, kuriose gyventojų daugumą arba didesnę dalį sudarytų ortodoksai ukrainiečiai. Šis projektas, kuris Lenkijos visuomenėje sukėlė neigiamą reakciją ir protestus, buvo įgyvendintas 1912 m., kai nuo Liublino ir Siedlcų rytinių žemių buvo atskirta atskira Chelmo gubernija, kuri buvo pavaldi ne Varšuvos generalinei gubernijai, o tiesiogiai Rusijos imperijos Vidaus reikalų ministerijai. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

⁶ Nacionalistinėje publikacijoje XIX a. pab. – XX a. pradž. nacionalistais („gakatais“) vadinami 1894 m. Poznanėje sukurtos Vokietijos nacionalistų organizacijos „Deutscher Ostmarkenverein“ („Vokietijos Rytų ženklai“) atstovai, kurių pagrindinis tikslas buvo galutinės lenkų žemių, kurios po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo įėjo į prūsų okupacijos zoną, germanizacijos įgyvendinimas. Įprastas organizacijos pavadinimas „gakata“ yra sudarytas iš įkūrėjų vardų pirmųjų raidžių. Lenkijos žurnalistas žodį „gakatzimas“ gana dažnai naudoja apibrėžti ne tik germanizaciją, bet ir bet kokią kitą politiką, kuri yra skirta denacionalizuoti lenkus. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

⁷ Sanas (ukr. Сян) – upė, dešinysis Vyslos intakas, kuri yra simbolinė riba tarp Ukrainos ir Lenkijos etninių teritorijų. Šis simbolinis statusas atsispindi net Ukrainos himno žodžiuose „Ukraina dar nemirė“, kurio antrajame posme (kuris nors šiandien oficialiai nėra patvirtintas) yra žodžiai: „Stosime, broliai, į kruviną mūsų nuo Sano iki Dono“. Šiandien Lenkijos-Ukrainos sienos dalis (apie 55 km) eina per Saną. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

galime ramiai rankas sudėję ir be baimės tikėtis iš Baltarusijos žmonių sulaukti nacionalinio sąmoningumo?

III.

Rinkimų į valstybinę Dūmą metu man buvo užduotas klausimas, kokiai pusei aš priklausau. Aš atsakiau, kad jokiai, nes esu nepartinis kaip laukinis,⁸ kadangi šiuo metu negali būti jokios priklausomybės nacionaliniu pagrindu. Todėl visokiems rusiškiems arba grynai lenkiškiems judėjimams, kaip baltarusiškas, priklausyti negaliu. Besąlygiškai su laiku savo šalyje susijungsiu ir suformuosiu nacionalinę lenkų-baltarusių stovyklą, besiremiančią demokratiniais principais ir tada, be abejonių, įstosiu į tokį susivienijimą. Šiuo metu situacija yra tokia, kad kiekviena partija yra nesąmonė, kuri savo gretose neturi masės vadovaujančios vadovybės. Tik tokia partija iš tikrųjų turi teisę atlikti politinį vaidmenį, už kurios yra organizuotos gyventojų masės. Tuo momentu, kai į politinio gyvenimo areną įsitraukia nauji veiksniai, rinkėjai yra įgalioti balsuoti, o jų tūkstantinis skaičius lemia, kad privatus arba grupinis vienos klasės piliečių, ginančių pagrindu savo interesus, interesus praranda savo prasmę ir savo reikšmę, nes tam tikros partijos, arba tam tikros grupės veikla turi apimti mases ir visą šalį.

Tik tas gali pretenduoti įstoti į partiją arba susivienijimą, už kieno nugaros stovi tūkstančiai ir iš plačios visuomenės luomų semiasi jėgų bei turi energijos šaltinį.

Ar mūsų lenkų bajorai, esant tokiomis sąlygomis, kurios dabar yra visuomenėje, gali pretenduoti vykdyti politinę veiklą ir laikyti save tam tikros nacionalinio susivienijimo arba partijos dalimi?

Mums pavyko išsaugoti tam tikrus žemės plotus, kaip vieną visumą, kuriuos norėjome išlaikyti ir apginti nuo privalomo eksproprijavimo. Ir tai teisinga, tačiau, tas žemes ir pačius save dabar uoliai giname (ir tai tik sąlyginai!) nuo sunaikinimo, bet ne žmones su kuriais gyvename nuo amžių, su kuriais mus sieja istoriniai ir nacionaliniai ryšiai, su kuriais privalome, jeigu tikrai norime, likti šioje žemėje, eiti koja kojon link bendro tikslo, bendro darbo ir aršios kovos „dėl nepriklausomybės ir laisvės“.

Iš tiesų, tai sudėtinga užduotis ir sunku ją atlikti, bet ji yra privaloma ir būtina, kitaip pralaimėsime mūsų ir žūsime. Nereikia taip kovoti, kaip ragina visi mūsų vadovai, bet be ginklų ir armijos. Be abejo, mūsų įsitikinimus ir

⁸ „Laukiniu“ Lenkijos politinėse tradicijose vadinamas parlamento deputatas, kuris nepriklauso jokiai frakcijai. – *Mokslinio redakatoriaus pastaba.*

siekus laipsniškai reikia nukreipti link žmonių ir kryptis turi būti viena - mūsų tautinis šūkis.

Vienintelė ambicija ir pagrindinė užduotis, kurią lenkai Lietuvoje ir Rusijoje turi įvykdyti, tai yra nurodyti siekius, skirtus platiems visuomenės luomams, kad jie suprastų moralinius ir materialinius pagrindus geresnei visos mūsų tautos ateičiai.

IV.

Praeitais metais Vilniuje, per lenkų šlėktos žemvaldžių delegatų iš devynių vakarinių gubernijų susirinkimą, buvo suformuota ir Susirinkimo metu priimta Lietuvos ir Rusijos lenkų politinė programa. Ta programa, kaip didesnių žemės plotų savininkų politinė platforma, buvo sudaryta iš keliasdešimties labai fragmentiškų ir neaiškių punktų, tačiau surašytų konstitucijos dvasioje. Tokia programa gali tarnauti tik kaip skydas apginti žemės savininkų interesus taip, kaip lenkiškumo elementas yra apsaugotas Lietuvoje ir Rusijoje. Visgi tokia programa nebuvo paremta atsižvelgiant į visų masių gyventojų demokratinius ir socialinius principus, todėl negali būti tam tikro politinio susivienijimo nacionalinė programa.

Norint pasiekti šį tikslą mūsų tautinis judėjimas ir elgesys turi atsižvelgti į žmonių mases, nedarant skirtumų tarp žmonių priklausymo luomui ir išpažįstamo tikėjimo ir išsirinkti delegatus iš apskričių (kiekviena gubernija išrenka tam tikrą atstovų skaičių). Bendrame suvažiavime, kuriame dalyvaus atstovai iš devynių gubernijų, turime pradėti ruošti nacionalinę politinę programą ir įkurti judėjimą, į kurį galėtų įsitraukti visi, nepriklausomai nuo to, kokios tautybės jie yra: lenkai, lietuviai, baltarusiai ir netgi žydai, jeigu jie pritaria šio judėjimo programai ir solidarizuojasi.

Aš esu įsitikinęs, kad turime jungtis ir įkurti nacionalines-demokratines partijas, kurios remtųsi bendraisiais principais. Tik po tokių sąlygų vėliava galėsime susijungti, bendrai dirbti ir išsirinkti tikruosius atstovus, kurie sugebės ginti mūsų vietinius ir visos tautos interesus. Be abejonės, tokio tautinio judėjimo programą pas mus Baltarusijoje nebus lengva sudaryti ir priimti, kadangi pirmame etape atsiras priešingų nuomonių, o ekonominiai ir ūkiniai klausimai bus labai sunkiai išsprendžiami taip, kad visiems viskas tiktų ir visi būtų patenkinti. Tik teisingai pripažinus kiekvieno žmogaus deklaruotas teises ir atsižvelgus į nacionalinius interesus galėsime tvirtai statyti ir naudingai dirbti, kad į mūsų normas ir sąlygas būtų įtrauktos mūsų puikiausios istorinės tradicijos.

Abipusės nuolaidos yra būtinos ir reikalingos, tačiau, esant geriems norams, meilei tėvynei, turint patriotinius ir žmoniškuosius jausmus, įstengsime pašalinti kylančias kliūtis ir neaiškumus, susivienyti vardan lygybės ir brolybės. Taip sugebėsime padėti tvirtą pamatą mūsų būsimesiems tautiniams namams ir juose pasislėpti po baltarusiško judėjimo „Tautos laisvė“ vėliava. Netolimoje ateityje toks nacionalinis judėjimas susikurs ir pas mus, esu tuo įsitikinęs. Rusija, Lietuva ir Karūna atskils nuo kitų šalies teritorijų ir sudarys vieningą politinę stovyklą, kurio tikslas ir pareiga bus:

1) šalyje gyvenančių žmonių politinis ir ekonominis piliečių pasitenkinimas ir

2) gynyba nuo spaudimo ir persekiojimo, nuo „germanizmo“ iš vienos pusės ir nuo „Maskvos pranašumo“ iš kitos pusės.

Įvairių judėjimo grupių atstovai, priklausantys K. D. ir kitoms partijoms, lenkai ir ne lenkai, pateikia mūsų žemių savininkams svarbius priekaištus, kritikuoja jų politinę taktiką per aršiai ir per staigiai. Pateikiu čia pagrindinius jų priekaištus: „Mūsų lenkų žemių savininkų susirinkimai (kaip skelbė vienas kalbėtojas) padaro tokį įspūdį, kad visų ten sudainuotų dainų apie patriotizmą, nacionalinę kultūrą, išpareigojimus, o netgi apie lenko buvimo esmę, pagrindinė varomoji idėja yra tiktai ir išimtinai siekis išlaikyti ūkio santykiuose dabartinę situaciją, ir siekis nuožmiai kovoti su demokratinėmis jėgomis, kurių tikslas yra šiuolaikinė visuomenė. Tačiau užmirštame, kad tie laisvės ir demokratijos siekiai buvo nurodyti mūsų kovose po valstybės padalijimo ir buvo gerai matomi visuose Europoje ir Amerikoje vykstančiuose judėjimuose bei visur kitur, kur tik lenkų tautos atstovai dalyvavo šiose judėjimuose, nes mūsų žmonės yra drąsus, atidūs ir ryžtingi. Bet tiems ponams nieko nesako Amerikos ir Vengrijos laukai, Varšuvos, Paryžiaus ir Berlyno sienos, tikriausiai nežino pagal pavardes Ściegienny* ir Konarskio*, o apie Kosciušką galbūt žino tik tiek, kad jis buvo beprotis ir vaikščiojo apsirengęs valstietiška sukmana!

Jie galbūt iš viso negirdėjo apie Pieskovo uolą⁹ ir Lenkijos Karalystės rusų karių sąjungą* 1863 m. Į juos kreipiamasi su spalvota vėliava su užrašu: „Už mūsų ir Jūsų laisvę“ ir t. t. Norėčiau, kad ekonominis pagrindas nenuvestų mūsų savininkų per toli, kad nesudarytų sąjungos su Maskvos spalio revoliucijos judėjimo šalininkais spalininkais* arba kita

⁹ Turima omenyje mūsų šalia Šuns uolos (Pieskowa Skała) Mažojoje Lenkijoje, kuris įvyko 1863 m. kovo 4 d. tarp Lenkijos sukilėlių būrio, vadovaujamo Marijono Langevičiaus, ir Rusijos vyriausybės karių. Šio mūsų metu žuvo ukrainiečių revoliucionierius Andrej Patsebnia, kuris kovojo lenkų pusėje. – *Mokslinio redaktorius pastaba.*

panašia organizacija, kad iš sunkių skausmų atgimstančios Rusijos akyse nesipuikuotų ir nepradangintų mūsų laisvės tradicijų, to mūsų kultūrinio įdirbio, kuris labai skiriasi nuo to, kuris remiasi tik daugelio margų¹⁰ ir dešimčių sklypų turėjimu ir t.t. Su pirmiau nurodytais kaltinimais mūsų žemių savininkams ir jų kritika galima sutikti arba ne, bet kaip ten bebūtų, šie teiginiai yra teisingi tuo aspektu, kad aiškiai pabrėžia bajoriškas ir konservatyvias tendencijas, bet ne nacionalines.

Žodžiu, jeigu mūsų žemvaldžiai atsiskirs nuo dalies visuomenės, jie bus iš anksto pasmerkti žlugti. Visi žemvaldžiai mūsų rajone sudaro svarbią lenkų tautos dalį, todėl jie negali nepriklausyti luomui, atvirksčiai, jie turi apimti ir pritraukti prie savęs visus visuomenės luomus. Taip pat, negalima ginti privilegijuoto luomo interesus, kurie yra priešingi masių interesams ir siekiams. Tačiau mūsų socialinė programa bus mūsų minčių ir jausmų vaisius ir ji išspręs klausimus, susijusius su reikšmingais vietiniais poreikiais. Į šią programą be kritikos nebus perkeltos normos ir principai, atsiradę esant skirtingoms sąlygoms vakaruose ir rytuose.

Tokioje programoje reikia atsižvelgti į visus reikšmingus ir būtinus interesus. Mūsų krašto tautinė programa, kurioje bus atsižvelgta į visų luomų mintis ir siekius, taip pat duos pagrindą tinkamai sugyventi su kitomis tautomis, taip pat ir su tomis, kurios neįeina į mūsų judėjimą. Lenkų tauta negali reikšti pretenzijų dėl jos išskirtinumo Lietuvoje ir Rusijoje, tačiau ji turi sudaryti tokias sąlygas šalyje, kad iš esmės visi gyventojai susijungtų kaip „laisvi dėl laisvės, lygūs dėl lygybės“. Žemvaldžių išskyrimas būtų pražūtingas ne tik jiems patiems, bet ir mūsų bendriesiems tautos interesams.

Lietuvoje ir Rusijoje įskiepyti lenkiškumo elementą yra besąlygiškai sunku ir tik bendru darbu, bendros visų mūsų visuomenės luomų pastangų dėka, galima užtikrinti normalias mūsų vystymosi sąlygas.

V.

Šalies rytuose rusiškos opozicijos iškelta žemės ūkio arba agrarinės reformos problema, kaip revoliucijos ir laisvės ginklas, nukreiptas prieš biurokratinę vyriausybę, nukrito ant mūsų šalies taip pat netikėtai, nedraugišku ir neramiu būdu. Ar šią problemą teigiamai išspręs pati vyriausybė arba abiejų rūmų parlamentas ir nebus pralietas kraujas? Spręsti

¹⁰ Morgas – žemės ploto vienetas, kuris anksčiau buvo populiarus Lenkijoje ir Baltarusijoje. Maždaug 0,56 ha. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*

apie tai ir pasisakyti kol kas yra per anksti. Ši deganti ir labai sudėtingai išsprendžiama visos Rusijos valstybės problema priverstinai buvo ant mūsų, šios varganos ir nelaimingos šalies, užmesta. Ta problema sąlygojo tai, kad visuomenė buvo suskaidyta, masės suskilo į priešiškas ir nedraugiškas stovyklas.

Mūsų žemvaldžiai besąlygiškai, atsižvelgdami į savo interesus ir kovodami už savo išlikimą, negalėjo niekaip sutikti su visiška jų žemės ekspropriacija, nes tai reikštų paskirti sau mirties nuosprendį, kitaip tariant įvykdyti sau mirties bausmę. Tai yra natūralus dalykas, kuris nereikalauja paaiškinimo. Tuo tarpu pas mus yra lenkiškas elementas, kuris liko labiausiai kultūringas šiose žemėse ir tuo atveju, jeigu šis elementas bus paaukotas bendrajam tikslui, o tai reiškia, kad ne lenkiškam elementui, tai mūsų krašte jis iš karto išnyks.

Todėl, ar su tokiu problemos išsprendimo būdu, kurį siūlo pati konstitucinių demokratų partija* galime sutikti? Besąlygiškai ne. Todėl mes visi ir išsigandome dėl „priverstinio žemės nusavinimo“, kaip didžiausios mūsų nelaimės ir paskutinių kančių. Jos yra didesnės už visas kančias, kurios buvo iki šiol, o tai vyriausybiniai persekiojimai ir Muravjovo laikų tironija, pasisavinimai ir konfiskacijos.

Sutinku su kadetų ir kitų frakcijų kritika, kad „visų pareikštų (žemvaldžių susirinkimuose) reikalavimų varomoji jėga yra noras išlaikyti dabartinius žemės ūkio santykius ir niekas daugiau. Norėčiau pridurti, kad mūsų žemvaldžiai taip pat nori kai kurių pakeitimų, patobulinimų ir reformų. Tam tarpe ir žemės ūkio santykių reformos, bet tokiu atveju mūsų pilietinės ir politinės partijos turi susitarti ir suprasti, kad:

1) esant dabartinėms sąlygoms, kuriomis gyvena visas mūsų kraštas, jokios ekonominės, socialinės ir agrarinės reformos negali būti išspręstos ir tinkamai įvykdytos,

2) visų pirmą valstybėje turi būti įvykdytos politinės nacionalinės reformos ir pakeitimai.

Kai valstybės pagaliau turės savo konstitucinę santvarką, savo šalies vyriausybę ir atsakingą parlamentą, kai valstybės finansai bus sureguliuoti ir kontroliuojami parlamento, kai pagaliau autonomijos ir savivaldybės prisidės prie siekiamų tikslų ir nacionaliniai reikalavimai visoje valstybėje bus patenkinti. Taip pat, kai normalus ir tylus gyvenimas įsivyras visuose šio krašto užkampiuose, tik tada visų valstybių parlamentas, seimas arba savivaldybės galės tinkamai ir ramiai pradėti spręsti šiuos svarbius klausimus, socialinius ir ekonominius reikalus.

Tuo tarpu mes viską turime pradėti statyti nuo pat pradžių, tai yra nuo pamatų. Jeigu tokie reformai pritartų visų luomų atstovai, tai galėtumėme sutikti ir suformuoti „nacionalines ir plėtros partijas“, apie kurias aš kalbėjau aukščiau. Jeigu mes šito veiksmo neatliksime, tai pražūsime ir mūsų visą kraštą numesime laukinėms, svetimoms ir priešiškomis tautoms tiesiog suplėšyti.

Didžioji 1861 m. mūsų valstybėje įgyvendinta valstiečių išlaisvinimo reforma ir žemių nusavinimas iš žemvaldžių buvo įvykdyti ramiai ir be kraujo praliejimo. Todėl didžioji socialinė ir ekonominė reforma, kurią mes norime dabar pravesti ir įgyvendinti, taip pat turi būti pravesta ramiai, ne revoliucijos, bet evoliucijos keliu. Demokratiniai ir socialiniai (ne anarchiški) judėjimai Vokietijoje, Prancūzijoje ir kitose šalyse taip pat nori įvykdyti savo ekonomines ir socialines reformas ne revoliucijos, bet evoliucijos keliu. Tačiau, šios šalys jau turi savo konstitucinę santvarką ir savo nacionalines laisves. Tuo tarpu mes šio tikslo turime siekti visais įmanomais ir galimais būdais.

Rusiška demokratinė konstitucinė partija, kuriai iš pradžių priklausė labai daug lenkų ir mūsų šalies žemvaldžių, per pirmosios valstybinės Dūmos posėdžiavimo metus iš karto pakeitė savo politinę kryptį ir nuėjo į kairę. Ji papildė ekstremaliųjų partijų sąrašą, pakeitė savo agrarinę programą, kuri turėjo būti taikoma visiems be išimties. Į programą buvo įtrauktos nuostatos dėl visiško žemės nusavinimo ir tokios socializacijos, kuria remiantis buvo numatytos darbo normos arba nuosavybės nusavinimas. Su panašia konstitucinių demokratų partijos politika ir kryptimi mūsų nacionalinės ir demokratinės partijos negalėjo sutikti, todėl beveik visi lenkai iš karto iš šios partijos išėjo. Tik vienetai joje liko, tačiau savo priklausymu tai partijai jie padarė tik žalą mūsų visuomenei ir nedavė jokios naudos konstitucinių demokratų partijai. Tik gabūs ir išsilavinę asmenys, kuriems yra įskiepyta patriotizmo ir tautiškumo dvasia, galėtų atlikti naudingą vaidmenį ir prisidėti prie mūsų interesų. Tik tokie asmenys galėtų toliau likti šios partijos nariais. Bet tai yra tik lašas jūroje ir kartais jie užmiršta apie tai priklausydami šiam bendrųjų rusiškų reikalų judėjimui. Taip pat jie neturi laisvės per daug reikštis ir veikti, nes yra laikomi nereikšmingais, izoliuotais ir ne lenkais.

Gabus advokatas, kalbininkas ir buvęs parlamento narys – Lednickis*, priklausydamas konstitucinių demokratų partijai negalėjo pradėti vykdyti veiklos ir būti mūsų šalies nacionalinės plėtros partijos galva, nes buvo suvaržytas partijos konstitucinių demokratų programa ir jos vykdoma politika. Tik pasitraukus iš šios partijos gretų jis galėjo pasižymėti.

Buęs valstybės tarybos Mogiliovo gubernijos narys Gustavas Vykovskis*, gabus ir išsilavinęs žmogus, spartietišku taisyklių ir demokratinių pažiūrų pilietis, pareiškė atsistatydinąs po pirmosios Dūmos paleidimo dėl konstitucinių demokratų partijos vykdomos politinės veiklos. Jis priklausė šiai partijai ir tuo sukėlė didžiausią žalą bei nuostolius visai mūsų visuomenei.

Kiekviename politiniame judėjime besąlygiškai yra fanatikų ir doktrinos šalininkų, kaip ir visuose religinio tikėjimo ir socialiniuose visuomeniniuose susivienijimuose. Su jais taip pat yra labai sunku rasti bendrą sutarimą. Bet mes esame labai išskirtinėje padėtyje, kuri skiriasi nuo kitų šalių ir tautų padėčių, nes čia kalba eina apie mūsų būtį, apie mūsų nacionalinę ateitį. Todėl mes privalome rasti bendrą kalbą ir sutarimą.

VI.

Mes gyvename šalyje, kuri yra apgyvendinta vietiniais Baltarusijos gyventojais. Mūsų žemvaldžiai nuo amžių gyvena šiuose kraštuose, kalba lenkų kalba ir išpažįsta lenkų tikėjimą, todėl laiko save šio krašto gyventojais ir Baltarusijos piliečių gynėjais. Todėl mūsų žemvaldžiai turėtų eiti koja kojon su tais žmonėmis, kartu su jais ginti savo šalies interesus ir kartu su jais dirbti. Pagrindinė mūsų inteligentijos užduotis ir veikimo tikslas yra šviesti tautą, skiepyti jos galvose ir širdyse pažįstamas, nacionalines ir patriotines mintis ir jausmus. Į kova su tamsuomene, su revoliucinėmis srovėmis ir anarchija, o kas svarbiausia su mūsų piliečių rusinimu, turi stoti visi be išimties. Daugiau pareigų tėvynės atžvilgiu už kitus luomus turi mūsų žemvaldžiai, nes jie yra gerai apginkluoti. Kokios būklės dabar yra buvusios Lenkijos Respublikos apylinkės? Poznanėje lenkiškumas už gyvenimą ir mirtį kovoja su baisiausiu slavų priešu - su vokiečiais. Galicijoje kova tarp lenkiškumo ir rusiškumo elementų yra skausminga ir kelia susirūpinimą.

Rusijos užimtose teritorijose grėsmę kyla iš visų pusių, tiek iš vidaus, tiek ir iš išorės. Be revoliucinių ir socialistinių stovyklų šalyje taip pat turime elementus, kurie neslepia savo priešiško lenkų tautai arba ja prisidengdami su ja ir kovoja.

Taigi, mes turime būti labai dėmesingi ne tik, jeigu kalbėsime apie išorinę politiką, mūsų pozicijos kitų politinių ir nacionalinių judėjimų atžvilgiu, bet ir mūsų vidaus politikos. Neišvengiamai sunku yra išsižadėti, bent jau dėl akių, savo idealų, bet taip pat besąlygiškai negalime sutikti su Visos Lenkijos partijos* skelbiama programa ir siekais, nes tai yra pražūtis Baltarusijos žemėse gyvenantiems asmenims. Mes taip pat turime turėti

politinę kryptį tam, kad plėtotumėm mūsų idėjas be žalos aplinkai, bendram gėriui. Mūsų padėtis yra daugiau negu sunki, ją galima laikyti netgi ir labai kritine. Mes susiduriame dabar su mįsle, kurią išspręsti pajėgi tik ateitis. Ar dalyvavimas judėjime, kuris žadina baltarusių nacionalinį sąmoningumą, jo plėtrą ir rėmimas nesusilpnins lietuvių jau atliktos plėtros, ar sustiprins lenkiškumo elementą Lietuvoje ir Rusijoje? Tuo tarpu bus kaip pas mus, kur nesolidarizavimasis su vietiniais gyventojais reikš tą patį, ką atsitraukimas nuo kokio nors kultūrinio ir ekonominio darbo. Neginčijama tiesa yra ta, kad tokių vietovių politines programas gali kurti tik gerai vietinių teritorijų sąlygas žinantys ir turintys savo nacionalinius idealus, sugebantys juos pritaikyti svetimoms nacionalinėms tautoms, asmenys.

Tai yra sunki bet ne neįmanoma užduotis, kadangi ne mes vieni gyvename provincijoje, kurioje yra skirtingi tautiniai elementai. Visus turime įtraukti į savo nacionalinę stovyklą. Taip pat ypatingą dėmesį reikia skirti tautinės mažumoms, tačiau nevykdant propagandos ar su paslėpta sugražinimo idėja, nevykdant polonizacijos ir neprimetant kažkam savo religinių įsitikinimų. Nuo to apsaugok mus Dieve. Mūsų laisvės šūkis turi būti toks: „Absoliutinė religinė tolerancija ir nacionalinė laisvė“.

Esant tokioms sąlygoms mes sugebėsime susijungti ir dirbti bendram gėriui.

Tegul jaučiasi rusas Lietuvoje ir Lenkijoje kaip pas save namie, ir atvirksčiai lenkas arba lietuvis tegul jaučiasi Rusijoje kaip pas save namie.

VII.

„**L**iaudies švietimas“, kaip bendriausias mūsų veiklos vystymosi ir veiksnys, įpareigojantis mokant vaikus skaityti ir rašyti savo gimtąja kalba, įskiepyti jų sąmonėje ir širdyse tautiškus jausmus. Švietimas, taip pat kaip ir motina, kuri prie savo kūno spaudžia, maitina, apkabina ir laiko glėbyje savo vaikus, nepriklausomai nuo to, iš kokio jie luomo kilę ir kokį tikėjimą išpažįsta. Švietimas tai saulės spinduliai, kurie šildo ir apšviečia mus visus krikščionis arba nekrikščionius, turtingus arba vargšus.

Nekurkime bendruomenių tikėjimo arba netikėjimo pagrindu, kuris mus dėl įsitikinimų gali skirti. Kodėl mums reikia nuolat išsižadėti ir išsiskirti. Mūsų visuomenė dar nepasiekė tų mokslo ir filosofinių aukštumų, taip pat tos civilizacijos ir kultūros laisvės lygio tiek, kad galėtumėme apsieiti be mokslo ir religinių praktikų. Neturime čia omenyje to, kad mokant vaikus reikia atimti iš vaikų tas religinio tikėjimo sąlygas ir įsitikinimus, kuriuos išpažįsta

jų tėvai. Tačiau, negalime sutikti su tomis išskirtinėmis, netolerantiškomis, o visų pirmą nepolitinėmis luomų sąlygomis, kaip to nori kai kurie asmenys. Taip pat, reikia įsteigti atskiras religines mokyklas, kurias lankyti galėtų tik vaikai, kurie išpažįsta tam tikrą vieną tikėjimą. Šventykla, kurią mes norime pastatyti mūsų krašte lenkų visuomenei vykdant jos protekciją ir jai valdant, turi tarnauti visų gyventojų ir visuomenės luomų švietimo ir mokslo labui. Ta šventykla turi tarnauti ne tik lenkams ir katalikams, tačiau visiems be išimčių, kurie nori to švietimo. Į mūsų pastatytą šventyklą galės įeiti visi mūsų krašto gyventojai su palenkta galva ir besilaikantys už rankų, kaip lygūs su lygiais, o ant jos sienos viršuje kabės užrašas „lenkų visuomenės švietimas“.

Tuo tarpu, jeigu sąlygos pas mus pasikeis į geresnes, jeigu mums bus duota galimybė mokytis ir mokytis pagal mūsų norus ir mūsų programą, mes besąlygiškai pasieksime teigiamus ir labai naudingus rezultatus. Ne šiandien, tai rytoj mūsų baltarusiška tauta pakils iš savo žemos kultūros lygio, koks dabar pas juos yra, ir netrukus supras tai, kaip yra ir kaip turi būti. Tuo tarpu mūsų supratinga ir išsilavinusi visuomenė paduos jai brolišką ranką ir padės pakilti bei įžengti į teisinį, civilizuotą ir nacionalinį kelią. Tai yra ne tik mūsų visų užduotis ir šio krašto siekiamybė, bet ir mūsų šventa pareiga.

Lenkų-baltarusių judėjimas, kuris remiasi nacionaliniais ir pažangos principais, būtinai turi pas mus susikurti ir jis susikurs visai greitai, aš esu tuo įsitikinęs. Priešingu atveju mūsų misija šiame krašte pasibaigs ir ateityje lenkiškas elementas nebeturės galimybių vaidinti jokios svarbios reikšmės Lietuvoje ir Rusijoje.

Mums reikia ne sentimentalių judėjimų, ne dirginančių kovų, tačiau geležinės kovos ir stiprios protinės jėgos. Mums reikia ne silpno idealizmo, ne savavališkų ir pergyventų reikalavimų bei kaprizų, o sunkaus darbo pas save namie, nepalaužiamos valios ir įsitikinimų pastovumo. Čia, Rusijoje, sudarome gyvą istorinės visuomenės dalį su sujungtais nacionaliniais bruožais ir jai turime pirminius įsipareigojimus. Negalime užsidaryti dėl išskirtinumo ir luomų. Tik šalyje vyraujanti idėja dėl laimingos ateities, kuri uždega širdis, gali sujungti mūsų naudingas pastangas ir pritraukti prie mūsų tamsiuosius ir apgaudinėjamus žmones. Tik šiuo pagrindu dėl geresnės mūsų padėties naujais pasitikėjimo ir tikėjimo mazgais gali susijungti mūsų sena istorinė vienybė. Mes, lenkai, arba lenkų kilmės piliečiai, kaip dažnai mus vadina, gyvendami jau kelis amžius lietuviškose ir rusiškose žemėse, gynėme visada šias žemes mūsų krauju ir saugojome jas savo krūtinėmis

nuo priešų iš išorės, dirbome šioje žemėje, suaugome su ja taip pat, kaip ir su šiose teritorijose gyvenančiais žmonėmis. Mes ne tik žemvaldžiai, ūkininkai, bet ir šio krašto gyventojai, ir mums yra brangūs bei šventi visi Baltarusijos socialiniai luomai.

W. Ž.

* * *

Ošia vidurnaktį, pušis laužia,
Ir miške verkia vėjas
Ir baltą sniegą į dangų veja
Kodėl, vakare, tu taip verki?

O, aš verkiu, kad naktis be saulės
Niekur nerasiu kelio,
Ir taip aš mėtausi be pabaigos
Aš pats nežinau kur skrendu.

Krūtinėje degina ir širdis alpsta
Ir taip negerai sieloje,
Kada gi diena mums prašvis
Kodėl, širdy, tu taip alpsti?¹

¹ Šis Vytauto Žukausko eilėraštis yra pateikiamas brošiūros pabaigoje baltarusių kalba, lotyniškais rašmenimis. Jo autorius yra nežinomas, galbūt tai pats Žukauskas. – *Mokslinio redaktoriaus pastaba.*